

FYODOR DOSTOYEVSKİ

BEYAZ GECELER

BİR HAYALPERESTİN ANILARINDAN

Çeviri: SABRİ GÜRSES

Belye nođi, Fyodor Dostoyevski

© 2009, Can Sanat Yayınları Ltd. Őti.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 2009

6. basım: Ocak 2013

E-kitap 1. Sürüm Ocak 2014, İstanbul

2013 tarihli 6. Basım esas alınarak hazırlanmıştır.

Yayına hazırlayan: Faruk Duman

Kapak tasarımı: AyŐe Çelem Design

ISBN 9789750720253

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM, DAđITIM, TİCARET VE SANAYİ LTD. ŐTİ.

Hayriye Caddesi No. 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

www.canyayinlari.com

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 10758

FYODOR DOSTOYEVSKI

BEYAZ
GECELER

BİR HAYALPERESTİN ANILARINDAN

ROMAN

Rusça aslından çeviren

Sabri Gürses

Fyodor Mihayloviç Dostoyevski'nin Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Budala, 1982

Amcanın Düşü, 1994

Tatsız Bir Olay, 2005

Karamazov Kardeşler, 2010

İkiz, 2010

Yeraltından Notlar, 2011

Yuřka Yürek, 2011

Ölüler Evinden Notlar, 2012

FYODOR MİHAYLOVİÇ DOSTOYEVSKİ, 1821'de Moskova'da doğdu. Petersburg Askerî Mühendislik Okulu'nu bitirdikten kısa bir süre sonra edebiyatla uğraşmak için askerlikten ayrıldı. İlk romanı *İnsancıklar* (1846), dönemin ünlü eleştirmeni Belinski'den büyük övgü aldı. Hemen ardından *İkiz* (1846) adlı kısa romanı geldi. Daha sonra art arda *Ev Sahibesi* (1847), *Beyaz Geceler* (1848) ve *Yufka Yürek'i* (1848) yayımlayan Dostoyevski, *Netoçka Nezvanova* (1849) adlı romanı yayımlandığı sıralar, devlet düzenini yıkmaya çalıştığı gerekçesiyle tutuklandı; ölüm cezası Sibiry'a'da dört yıl ağır hapis cezasına çevrildi. Serbest bırakıldıktan ve evlendikten sonra *Amcamın Rüyası* (1859) adlı komik öyküyü yazdı. Aynı yıl kaleme aldığı *Stepançikovo Köyü'nün* (1859) ardından kardeşiyle birlikte *Vremya* adlı bir edebiyat dergisi çıkardı. Aynı dergide tefrika edilen *Ölümler Eviden Anılar* (1861-62), Dostoyevski'nin başlangıçtaki başarısını yeniden gündeme getirdi. Yine aynı dergide yayımlanan *Ezilenler* (1861), eleştirmenlerin tepkilerine hedef olmasına karşın okurlarca beğenildi. 1862 yazında çıktığı bir Avrupa gezisi, beraberinde *Batı Batı Dedikleri / Yaz İzlenimleri Üzerine Kış Notları* (1863) adlı ünlü makalesini getirdi. Aynı yıl dergisi kapatıldı. Yeniden Avrupa'ya gitti. Tek umudu, artık tutkunu haline geldiği kumardı. Tüm parasını rulette yitirince güçlükle Rusya'ya döndü. Kardeşiyle *Epoha* adlı yeni bir dergi çıkardı. Derginin ilk sayısında *Yeraltından Notlar* (1864) romanı tefrika edilmeye başladı. Hayatında bir talihsizlik dizisi başladı; karısını ve kardeşini kaybettikten sonra dergi kapandı. Alacaklılarının tehditleri üzerine, bir yayımcıdan aldığı borçla Avrupa'ya kaçtı. *Suç ve Ceza'yı* (1866) yazmaya başladı ve onun için aldığı avansla Rusya'ya döndü. Önce *Kumarbaz* (1866) adlı romanını yayımladı. Aynı yıl tamamladığı *Suç ve Ceza*, eleştirmenleri ve okurları büyüledi. 1867'de asistanı Anna Snitkina'yla evlenerek yeniden yurtdışına çıktı; dört yıl Rusya'dan uzak kaldı. Alçaltıcı bir yoksulluk içinde geçen bu dönem boyunca ülkeden ülkeye dolaştı. Bütün bu güçlüklerle, sara nöbetlerine, vazgeçemediği kumar tutkusuna rağmen, ilk çocuklarının trajik ölümüne de katlanan genç karısı, bağlılığını bir an yitirmeden ona gerçek aşkı tattırdı. Dostoyevski, bu ağır yaşam koşulları altında da sendelemeyerek ikinci başyapıtı *Budala'yı* (1870) yazdı. *Budala'yı*, 1870'te *Ebedî Koca*, 1872'de *Ecinniler*, 1875'te *Delikanlı* izledi. *Karamazov Kardeşler'i* (1879-1880) yazmaya başladığında, artık ülke çapında tanınan bir yazardı. Dostoyevski bu arada, Grajdantin'e yazdığı "Bir Yazarın Günlüğü" (1873-1881) başlıklı köşe yazılarını, 1876-1877 yılları arasında aylık bir yayın olarak çıkardı ve daha sonra yazılar, aynı adla kitaplaştırıldı. 1881'de Petersburg'da ölen Dostoyevski, Batılı ülkelerin edebiyat ve düşün yaşamında önemli bir rol oynamış, özellikle varoluşçuluğun temel kaynaklarından biri sayılmıştır.

SABRİ GÜRSES, 1972 yılında İstanbul'da doğdu. 1989'da Nişantaşı Anadolu Lisesi'nden mezun oldu. *Gereksinimler, Elde Edemeyişler ve İlerlemeler* (şiir, 1990); *Unutulmuş Ay Altında* (1992); *Boşvermişler: Bir Bilimkurgu Üçlemesi* (1995); *Sevişme* (1996) adlı kitapları yayımlandı. 1999 yılında İÜ Rus Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun oldu. Yüksek lisansını İÜ Çeviribilim Bölümü'nde "Vladimir Nabokov'un Eugenie Onegin Çevirisi ve Türkçe Onegin Çevirileri" başlıklı teziyle yaptı. 1999 yılından beri İngilizceden, 2000 yılından beri Rusçadan kitap çevirisi yapıyor. Gürses, 1989 Akademi Şiir Ödülü, 1991 *Milliyet Sanat Aşk* öyküleri Yarışması'nda başarı ödülü, 2009 Puşkin Enstitüsü Onur Diploması, 2010 *Dünya Kitap Yılın Çevirisi Ödülü* ve 2011 Çeviri Derneği Genç Soluk Ödülü'nü aldı. İngilizceden Joseph Campbell, Jonathan Lethem, John Smolens, Shusha Guppy, Don DeLillo, William Guthrie, Werner Sombart, Kim Stanley Robinson, Fredric Jameson, Slavoj Žižek, Karel Čapek; Rusçadan Dostoyevski, Turgenyev, Puşkin, İvan Gonçarov, Mihail Bahtin, Yuri Lotman, Sultan Galiyev, Andrey Bely, Yuri Oleşa, Mihail Bulgakov çevirileri bulunmaktadır.

Dostoyevski: Mesih'ten önce hayalperest

Dostoyevski, ama hangi Dostoyevski? Raskolnikov'daki Dostoyevski mi, yoksa Karamazov'daki mi – ve Karamazovlardan hangisi? Kuşkusuz, birden çok Dostoyevski keşfedilebilir, ama iki Dostoyevski kesinlikle vardır: Hayalperest ve O, yani beklenen kişi. Bu açıdan *Beyaz Geceler*, Dostoyevski'nin yapıtlarının merkez noktası sayılabilir: Her iki Dostoyevski de buradadır. Hayalperest; kendisini, Petersburg şehrini, (her yıl mayıs sonu ile temmuz başı arasında yaşanan) beyaz gecelerden birinde başlayan romantik bir öyküyü ve bu öykünün sonuna dek görünmeyen kahramanını, kadın kahramanın beklediği kişiyi anlatır. Bir yanıyla romantik bir aşk üçgenidir bu, daha gerçekçi görünümünden biriyle *Karamazov Kardeşler*'de (Dimitri'nin nişanlısı Katerina'ya İvan'ın âşık olması) karşılaşılan bir aşk üçgeni; fakat diğer yanıyla, Dostoyevski'nin *İkiz*'de kurgusal olarak öngördüğü bir kişilik parçalanmasının (*İkiz*'deki Bay Golyadkin de gülünç bir hayalci, Hayalperest'in bürokrasi içindeki tiplerinden biri sayılmaz mı?), sürgünden sonra kendi varlığıyla bütünüyle yaşayacağı, kişisel ve tarihsel çeşitli ikiliklerle dışavuracak bir kişilik parçalanmasının öyküsüdür.

Beyaz Geceler, Dostoyevski'nin romantik döneminde, Rusya edebiyatında romantik ve gerçekçi eğilimlerin bir araya gelerek karmaşık bir bütün oluşturduğu, fizyonomi edebiyatının öne çıktığı, iyi bilinen örnekleriyle *Zamanımızın Bir Kahramanı* (Lermontov, 1840), *Ölü Canlar* (Gogol, 1842) gibi şiirsel-gerçekçi denebilecek yapıtların etkisiyle Dostoyevski'nin kendisinin *İnsancıklar*'ı (1846) yazarak ün kazandığı ve bu ünü sürdürme mücadelesi verdiği bir dönemde, bir dergide yayımladığı uzun öykülerden biri. *Ev Sahibesi*, *Bir Yufka Yürekli*, *Başkasının Karısı*, *Dürüst Hürsüz...* gibi öykülere eşlik ediyor ve zamanında Dostoyevski'nin diğer öykülerden ayırarak andığı, öne çıkardığı bir öykü değil. Fakat bugün, bize göre, Mesih Dostoyevski'nin yolunu açan öykülerden biri ya da basitçe onun en parlak öykülerinden biri *Beyaz Geceler*. Neden? Büyük olasılıkla, en önemli nedenlerden biri, bu öykünün bize bir düşünür, bir şehir düşünürü, *flâneur* ya da düşünür-gezer olarak Dostoyevski'nin kendisini de sunmasıdır; bu öyküyü okurken, dostlarıyla yaptığı tartışmaların ya da bir kır gezintisinin ardından, geceleyin Neva Irmağı'nın kıyısında gezinen, tam da Hayalperest gibi hayaller kuran Dostoyevski'nin ta kendisini okuduğumuzu hayal edebiliriz. Dört gecelik bir aşk hayalinin ardından yine yalnız kalacak, şehirde gece gezintileri yapacak, odasına dönüp bu öyküyü yazacak (1848) ve bir süre sonra, yönetime karşı darbe planlayanlar arasında yer aldığı gerekçesiyle tutuklanarak sürgüne gönderilecektir (1849). Sürgüne gönderilmeden önce, daha sonra birçok kez, örneğin *Budala*'da Prens Mişkin'in ağzından anlatacağı, çarın sinik bir şakası olan olayı –kurşuna dizilmek üzere duvar dibine dizilenler arasında yer alıp tetik çekilmeden önceki son anda gelen af haberiyle yeniden hayata dönme olayını– yaşayan kişi, yirmi sekiz yaşındaki o delikanlı, aslında (Dostoyevski'yle yaşıt olan) Hayalperest'tir ve O sürgüne gönderilecek, ancak on bir yıl sonra yeniden yazmaya (ya da yayımlamaya) başlayacaktır.

Modern Romantizm

Beyaz Geceler edebi bir metin olarak çarpıcı bir biçimsel ustalığa, Dostoyevski'nin dramatik biçimini tam olarak geliştirmede (Steiner) ya da çoksesli bir anlatıya (Bahtin) daha geçmediği fakat bunun arayışında olduğunu sergileyen bir ustalığa sahiptir. Romantik edebiyatta metnin içinde metnin yer alması, anlatının farklı anlatıları, hatta farklı anlatı biçimlerini içermesi uygulamaları büyük ölçüde kurallaşmış bir tekniktir. *Beyaz Geceler*'de de kahramanların kendi öykülerini anlatmaları bu gelenek çerçevesinde yer alıyor, fakat oldukça esnek ve (Calvino'nun kullandığı anlamıyla) hızlı bir biçimle, teknik ustalıklarla. Romanda üst metin olarak anlatıcının metni yer alıyor, bu üst metnin içine iki alt metin yerleştirilmiş: Anlatıcının öyküsü ve Nastenka'nın öyküsü. Anlatıcının öyküsü, başka öykü, kurgu ve hayalleri konu etmesiyle yine anlatısal, fakat Nastenka'nınki üst metnin bağlayıcı ögesini, üçüncü kişiyi

içermesi ve yaşamöyküsel olmasıyla, alt metin olmaktan çıkıp üst metinle kaynaşiyor; yani Hayalperest'in öyküsüyle başlayıp Nastenka'nın öyküsüyle devam ediyor, yine onun öyküsünün sonuyla sona ulaşıyoruz. Bu açıdan, *Beyaz Geceler*'in neyi anlattığı sorulabilir: Hayalperest'in "çabasının boşa gitmesini" mi, yoksa Nastenka'nın bekleyişinin boşa gitmemesini mi? Bunun yanıtı son cümlede gizli: Anlatılan şey "tek bir saadet anı" ve bu an, fiziksel evlilik/kavuşma anı değil, iki anlatının, yani Hayalperest'in ve Nastenka'nın anlatılarının buluşma anıdır.

Bu da *Beyaz Geceler*'e esnek yapısını, romantik evrenselini ve modern edebiyatın temel metinlerinden biri olma özelliğini kazandıran temel bir öge. Bu öyküdeki tek karakter ismini (Nastenka) değiştirmek, öykünün uzamını Petersburg'dan alıp Paris'e, Roma'ya, Tebriz'e, Ankara ya da Delhi'ye taşımak olasıdır. Bu yüzden, bu öykü, modern şehirde insanın yalnızlığı ve aşk anları tam olarak örtüşmedikçe, "saadet anının, kardeşlik anının" bütün bir yaşama yayılması arayışı sürdükçe en sık başvurulan öykülerden biri olacaktır.

Film Uyarlamaları

Yine de *Beyaz Geceler*'in günümüzdeki ününü kazanmasının da bir bakıma sinemaya bağlı olduğu söylenebilir mi? Bunu Türkçe üzerinden değerlendirmek için ilginç bir iz sürebiliriz. Romanın Türkçe ilk çevirisi Ruşen Eşref Ünaydın'ın, 1934 yılında, büyük olasılıkla Fransızcadan yaptığı çeviridir; Rusçadan yapılmış olan ikinci çeviriye 1953 yılında Nihal Yalaza Taluy'a aittir. Fakat bu çeviri bağımsız olarak yayımlanmaz, *Beyaz Geceler ve Bir Yufka Yürekli* adıyla, Yaşar Nabi'nin Fransızcadan çevirdiği *Bir Yufka Yürekli* öyküsüyle birlikte yayımlanır. Kitabın arka kapağında şöyle bir tanıtım vardır:

"Bu ciltte büyük romancı Dostoyevski'nin iki kısa romanını, yahut isterseniz iki uzun hikâyesini bulacaksınız. Gençlik ayıllarının mahsullerinden olan bu iki eserde ancak genç ruhlarda yaşayabilen o saf ve büyük aşkın birer unutulmaz örneği hikâye edilmiştir. Her ikisi de bol şiirli bir hava içinde geçen bu hikâyelerde artık asrımızın malı olmaktan çıkmış, bununla beraber yeryüzünde insanlar yaşadıkça hayranları eksik olmayacak bir ateşli ruh haletinin canlı ifadesini bulacaksınız."

Bu tanıtım ilginç, çünkü aynı dönemde yazılmış bu iki romanın yine de aynı ruh halini konu ettiğini söylemek güç: *Bir Yufka Yürekli*'de Hayalperest tipinin izi görülmez. Zaten 1959'da bu çevirinin üçüncü basımına geldiğimizde, *Beyaz Geceler* bağımsız bir kitap olarak yayımlanmaktadır. Tanıtım, kitabın arka kapağında şu hali almıştır:

"Bu ciltte büyük romancı Dostoyevski'nin çok sevilmiş, bütün dillere çevrilerek çok okunmuş en ünlü eserlerinden biriyle karşılaşacaksınız. Gençlik yıllarının ürünlerinden olan bu iki öyküde, ancak genç ruhlarda yaşayabilen o saf ve büyük aşkın birer unutulmaz örneği anlatılmıştır. Bol şiirli bir hava içinde geçen bu hikâyede artık çağımızın malı olmaktan çıkmış, bununla birlikte, yeryüzünde insanlar yaşadıkça eksik olmayacak bir ateşli ruh coşkununun canlı ifadesini bulacaksınız."

Burada, 1953 yılında yazılmış tanıtımın aslında sadece *Beyaz Geceler*'i anlatmak üzere yazılmış olduğu ("genç ruhlara"), metnin aynı olmasına bakılarak söylenebilir. Öykünün bağımsızlığına kavuşması büyük olasılıkla bir film sayesinde olmuştur: 1957 yılında İtalyan yönetmen Luchino Visconti'nin *Le Notti Bianche* adıyla yaptığı, başrollerinde Marcello Mastroianni ve Maria Schell'in oynadığı film uyarlaması, *Beyaz Geceler*'in, Dostoyevski'nin öykülerinden biri değil, özel bir öyküsü olarak görülmesine yardımcı olmuştur.

Bu kısa romanın, popüler ya da değil, genel olarak bütün kültüre etkisinin sürekli olduğunu yine sinemadan izlemek olası. 1971 yılında çekilen yerli ve yabancı iki film uyarlaması, romanın tarihine bu açıdan özel anlamlar katıyor: Robert Bresson'un *Quatre nuits d'un rêveur (Bir Düşününün Dört Gecesi)* adlı uyarlaması, romanı Paris'e, 1970'lerde bir çatı katında tek başına yaşayan ressamın öyküsüne, modern şehirdeki yabancılaşma ve teknoloji vurgusuna kaydıran bir film. Bu filmdeki Hayalperest tipinin mekanik soğukluğu, kendi sesini teybe kaydedip anlatı olarak dinlemesi, şehrin çeşitli yerlerinde Amerikan müziği dinleyen gençler, Nastenka/Martha'nın üçüncü kişiye ilgisinin cinsel bir ton kazanması (ya da ilgisindeki cinsel ögenin dışavurulması) ve onun odasına gittiği zaman soyunduğunu görmemiz öyküyü romantik olmaktan çıkarıp dönemin temel kültürel tartışmalarının havasına sokar.

Buna karşılık, aynı yıl Feyzi Tuna'nın yönetmenliğini yaptığı ve başrolde oynayan Nejat Uygur'un 1970'te başladığı Cafer Bey tiplerinin devam filmi olan *Cafer Bey: İyi, Fakir ve Kibar* adlı filmin

senaryosu da, Ahmet Üstel'in *Beyaz Geceler*'den yaptığı bir uyarlamadır. Bu uyarlama, Hayalperest tipinin Türkiye versiyonunun Sadri Alışık'ın Şarlo'dan esinlenmiş, Yeşilçam'ın komik aşk filmlerinde hep üçüncü kişi olarak kalan o aylak tipi (belki Turist Ömer) olabileceğini düşündürüyor.

Fakat romanın en ilginç uyarlamalarının, yönetmenliğini Sanjay Leela Bhansali'nin yaptığı Bollywood yapımı *Saawariya* (2007) ve bu filme esin kaynağı olduğu söylenen *İyarkai* (2003) adlı, yönetmenliğini S. P. Jananathan'ın yaptığı Tamil filmi olduğu söylenebilir: *Saawariya*'da filmin jeneriği akarken hafif bir çan sesi duyulur, filmin Dostoyevski'nin romanından uyarlanmış olduğunu belirten yazıyla birlikte jenerik sona ererken ezan sesi yükselir ve ekran suluboyuyla çizilmiş gibi görünen ıslık ıslık, masmavi bir şehre açılır. Anlatıcının sesi yükselir, şehri anlatır ve kamera bizi, bir müzikholün içindeki kadın anlatıcıya, Hintli bir konsomatrise götürür; o bize, şehre yeni gelmiş, tanınmaya çalışan Hintli bir şarkıcı delikanlının öyküsünü, onunla bir köprüde karşılaştığı Müslüman bir kız arasında yaşananları anlatmaya başlar. Dostoyevski'nin edebî Hayalperestinin varoluşsal kaygısı "kültürlerarası bir melodram"a dönüşmüştür (Bu film uyarlamasının bizdeki çeviri karşılığı, romanın M. Yılmaz Dikbaş'a ait, büyük olasılıkla İngilizceden yapılmış ve Hareket Yayınları tarafından 1971 yılında yayımlanmış üçüncü çevirisidir: Dostoyevski'nin Batı uygarlığına karşıtlığını ve dindarlığını öne çıkaran bir önsözle birlikte, Dostoyevski'nin en Batılı romanlarından biri olan *Beyaz Geceler*, içinde Nurettin Topçu, Remzi Oğuz Arık, Hüseyin Hâtemi gibi isimlerin yer aldığı muhafazakâr bir yayın dizisi içinde sunulur.).

Bu oldukça farklı bir çerçeveye, kültürlerarası boyuta taşımının, İranlı yönetmen Farzad Motamen'in *Şabhaye Rossan* (2003) adlı film uyarlamasıyla başladığı söylenebilir: Hayalperest'in orta yaşlı bir edebiyat öğretmeni olduğu ve öğrencisi olan bir genç kızla ilişkisinin anlatıldığı bu film, öyküyü üst üste binmiş kurgular haline sokar: Başlık ve kısa manto değil, başörtüsü ve mont giymiş, sırt çantalı bir Nastenka, dersten çıkmış, eve dönen Hayalperest-öğretmeni bir üst geçidin merdivenlerinde durdurur; öğretmenin kızla sohbet ettiği odasında *Le Notti Bianche* filminin bir afişi vardır. Bu da bir bakıma Visconti'nin uyarlamasının romanın sinemaya yapılmış en parlak uyarlama olduğunu doğrular: Öykü Visconti uyarlamasıyla tam bir aşk öyküsü haline gelmiştir; bekâr, pansiyoner bir genç (Mastroianni) bir akşam ağlarken karşılaştığı bir genç kıza (Schell) ilgi duyar, ardından ailesi İtalya'ya Rusya'dan gelmiş olan, halı tamiriyle uğraşan ninesiyle birlikte yaşayan bu genç kızın bir başkasına duyduğu aşk macerasını dinler ve aşkla hayal kırıklığının iç içe girdiği hüznü, kitabilikten uzak, Marcello Mastroianni'nin bütün canlılığını kattığı bir öykü ortaya çıkar. Büyük olasılıkla, *Beyaz Geceler*'in Dostoyevski'nin diğer öykülerinden ayrılıp bağımsız bir öykü olarak var olmasını sağlayan şey, bu filmin etkisidir.

1934 tarihli, yönetmenliğini Vera Stroyeva'nın yaptığı, *Netoçka Nezvanova*'yla *Beyaz Geceler*'in öykülerini iç içe geçiren *Peterburgskaya Noç* (Petersburg Gecesi) ve 1959 tarihli, yönetmenliğini İlya Priyev'in yaptığı *Beliye Noçi* (Beyaz Geceler) adlı Rus filmlerinin benzer etkiler yaratmamış olması şaşırtıcıdır.

Melodram Çevirmemek

Bu uyarlamalar ışığında, Orhan Pamuk'un *Beyaz Geceler*'in ilk kez 1982 yılında yayımlanan – öykünün dördüncü– Rusçadan Mehmet Özgül tarafından yapılmış çevirisi için yazdığı, özellikle bu kısa romanın Türk edebiyatındaki izleri açısından oldukça yerinde yorumlar içeren önsözünde yer alan bir tanım üzerinde durmak anlamlı olabilir: Pamuk, burada, *Beyaz Geceler*'i bir "melodram" olarak tanımlar. Bu tanımın büyük ölçüde çevirilerin ya da uyarlamaların bıraktığı izlenimden kaynaklandığını söylemek olası. Pamuk, Özgül çevirisine önsöz yazıyor olsa bile, büyük olasılıkla, romanı ilk kez 1982'den önce, Taluy çevirisinden okumuş, Özgül çevirisini daha sonra okumuş olmalı; her koşulda, iki çeviri arasında biçimsel büyük bir farklılık yok denebilir ve bu çevirileri tanımlayan başlıca özellik, metni yoğun bir şekilde duygusallaştırmaları, anlatıcı-Hayalperest'in huzursuzluğunu ("üç gün boyunca bir huzursuzluk içimi yiyip bitirmişti") huzursuzca anlatmasını huzursuz olmayan bir biçimde aktarmalarıdır. Gerek uzun soluklu cümlelerin bölünmesi, gerek sözcük seçimleri ya da küçük eksiltmelerle metne sahip olduğundan fazla bir duygusal ton katmışlardır. Bu anlamda, Dostoyevski'nin bu uzun öyküsünü tam da (Hayalperest'in söylevi aracılığıyla) eleştirdiği bir romantik melodram geleneğinin içinden aktaran, melodramatik çevirilerdir bunlar.

Beyaz Geceler ilk klasik eser çevirim olduğu ve Dostoyevski çevirmeye büyük ölçüde Bahtin'in ona yönelik ilgisi yüzünden, mevcut Türkçe çevirilerden yararlanarak Bahtin'in Dostoyevski okumasını izlemenin olası olmadığını gördüğüm için ilgi duyduğumdan, çeviri aracılığıyla bir yazarda oluşmuş olan bir izlenimin izini sürmenin yararlı olduğunu sanıyorum. Bu açıdan, Pamuk'un *Beyaz Geceler*'le ya da Dostoyevski'nin dünyasıyla yakın bir ilişkisinin olduğu; kendisinin birçok kez Dostoyevski'nin eseri ile

kendi eseri arasında kurduğu yakınlığın yanıltıcı olmadığı söylenebilir. Örneğin, *Kara Kitap*'taki Celâl, Rüya ve Galip arasındaki ilişki, bir bakıma, Hayalperest, Nastenka ve O arasındaki ilişki gibi okunamaz mı? (Hatta bu romanda Rüya'nın Celâl'le evlilikdışı ilişkisi, bir tür *Beyaz Geceler*'in devamının kurgusu, Nastenka'nın O'ndan kaçarak Hayalperest'e dönmesi olarak yorumlanamaz mı?) Biçimsel koşutluk da bu açıdan şaşırtıcıdır; *Kara Kitap*'ta her bölümün başında, tıpkı *Beyaz Geceler*'in başındaki gibi bir epigraf yer alır ve anlatı, yine başka anlatılara göndermeler ya da iç içe girmelerle yüklüdür. Daha da ileri gidip *Yeni Hayat*'ın kahramanının Hayalperest tipinin bir uyarlaması olduğu da (kitaplar ve hayaller ortaklığından yola çıkarak) söylenebilir; ayrıntılı bir incelemeyi gerektiren böyle bir yorum, edebi etkilerin çeviri aracılığıyla nasıl taşındığının ilginç bir haritasını da verecektir.

Elinizdeki çeviri, eserin Rusçadan yapılmış üçüncü, ama ilk tam çevirisi; Dostoyevski'nin bu ilk dönemine ait eserler arasındaki biçimsel yakınlığın izlenebilmesi, onun yapıtındaki evrimin çeviri aracılığıyla da izlenebilmesi gözetilerek yapılmış, en azından çevirmenin bir kaygısı da bu olan bir çeviri. Dilerim, okur da çevirmeni gibi "saadet anları"nı bulur bu esrarengiz öyküde. Çevirinin özgürleşmesindeki hukuki desteği için Sabri Kuşkonmaz'a teşekkür eder, bu kitabı Fulya Gürses ve Hasan Basri Gürses'e adamak isterim, bu "saadet anı"na onlar sebep oldular çünkü.

SABRİ GÜRSES

Yazıda anılan eserler: Georg Steiner, *Tolstoy or Dostoyevsky*, 1959; Mihailoviç Bahtin, *Dostoyevski Poetikasının Sorunları*, 1963 (İngilizce çevirisinden çeviri: Cem Soydemir, Metis Yayınları 2004); Italo Calvino, *Amerika Dersleri* 1984 (İtalyanca aslından çeviri: Kemal Atakay, Yapı Kredi Yayınları 1994).

Beyaz Geceler hakkında¹

Beyaz Geceler, ilk kez *Yurttan Mektuplar (Oteçestvenniye Zapiski)* adlı dergide şu imzayla yayımlandı: F. Dostoyevski, Dostoyevski'nin genç dostu şair A.N. Pleşeyev'e.

Petersburglu "Hayalperest" tipi üzerine düşünceler Dostoyevski'nin 1840'lı yıllara ait eserlerinde önemli bir yer tutmaktadır: "Eylemliliğe, doğrudan yaşamaya, gerçekliğe susamış, ama zayıf, kadınsı, kibar karakterlerde," diye yazar Dostoyevski, *Petersburg Günlüğü*'nde (*Peterburgskaya Letopis*), "az çok hayalperestlik denen bir hal doğar ve insan sanki insan değil de, tuhaf bir orta cins, hayalperest olur."

Beyaz Geceler'in kahramanında özyaşamöyküsel öğeler açıkça görülür: "...biz hepimiz az çok hayalperestiz!" diye yazar Dostoyevski *Petersburg Günlüğü*'nin dördüncü sayısının sonunda; bir sonraki sayıda yer alan *Şiir ve Düzyazıyla Petersburg Düşleri*'nin (1861) sonundaysa ruhu temizleyen ve sanatçı için vazgeçilmez olan "altın ve aevli gün düşleri"ni anmaktadır. Bu metnin destansı ve romantik yapısı *Beyaz Geceler*'in kahramanının hayallerine yakındır:

"Eskiden, gençlik hayallerimde, kendimi bazen Perikles, bazen de Neron zamanındaki bir Hıristiyan olarak; bazen turnavadaki bir şövalye, bazen Walter Scott'ın *The Monastery* romanındaki Edward Glendinning vb. olarak hayal etmeyi severdim. Gençken kendim için ne hayaller kurmadım ki... Hayatımda daha dolu, daha ışıklı ve temiz bir an olmadı. O kadar hayal kurmuşum ki, bütün gençliğim boyunca gezip durmuşum."

Belki de, başkahramanın prototiplerinden birisi yazarın dostu olan ve Dostoyevski'nin öyküğü adamış olduğu A.N. Pleşeyev'di. Kahramanın sözlerinde Pleşeyev'in lirik şiirlerinin bazı motifleri yankı bulur. Öykü, o dönemde A.N. ve N.N. Beketovların topluluğunda, daha sonra da M.V. Petraşevski ve S.F. Durov'un topluluğunda yer alan Dostoyevski ile Pleşeyev'in yakın dostluk günlerinde yazılmıştı. Dostoyevski *Beyaz Geceler* üzerine çalışırken Pleşeyev "Hayalperest" öyküsünün kendi versiyonunu "Dostça Öğütler" (*Drujevskiye Savyeti*, 1849) şiirinde tasarlıyordu.

İnsanı çevresindeki yaşamın tatmin etmemesi, sıradanlığın boğuculuğundan ideal bir dünyaya kaçmak eğilimi *Beyaz Geceler*'in Hayalperest'ini, Gogol'ün *Neva Bulvarı* (1835) adlı uzun öyküsündeki Piskaryev ile E.T.A Hoffmann'ın, V.F. Doyevski'nin, Batı ve Rus romantizminin başka temsilcilerinin hayalperestlerine yakınlaştırıyor. Birçok romantik kişiyle olan kesişimler öyküde kahramanın "coşkun" hayallerinin karakteristiğiyle ("Üçüncü Gece") vurgulanmıştır. Öykünün adında, "gecelere" ayrılmasında Dostoyevski belli ölçüde romantik geleneğe uymuştur: Örneğin A. Pogorelski, *İkiz, ya da Ukrayna Gecelerim* (1828), V.F. Odoyevski, *Rus Geceleri* (1844). Ama romantiklerde hayalperestlik izleği seçilmişlik izleğiyle kaynaşmıştır. Dostoyevski'nin hayalperestliğe kapılmış olan kahramanıysa, hayalperestlik yüzünden derin bir şekilde acı çekmektedir. "Bütün fantastik yıllarını" gerçek yaşamın bir günüyle değişmeye hazırdır.

Beyaz Geceler, yazarın en aydınlık ve şiirsel eserlerinden biridir. Genç memur-raznoçinets ve genç kız, ikisi de temiz ve berrak ruhlardır, burada beyaz gecelerin ışığıyla aydınlanan Petersburg kanallarının fonunda tasvir edilirler. Hem öykünün olay akışının sunumu, hem de kahramanlarının imgeleri romantik lirizmin şiirsel atmosferiyle, ayrıca Puşkin'in Petersburg üzerine yazdığı *Kolomna'daki Bakır Atlı ve Küçük Ev* adlı şiirlerinin atmosferiyle kaplanmıştır. Dostoyevski'de ilk kez *Petersburg Günlüğü* ve *Beyaz Geceler*'de beliren o Petersburg izleğine felsefi ve tarihsel anlam katılması, yazarın yarattığı, bu tek başına yaşayan, kendini şehrin büyük gürültüsü içinde yabancı ve boğulmuş hisseden entelijensiya üyesi kahraman imgesi, onun "kendi köşesindeki sessizlik"le ilgili mütevazı hayalleri, Nastenka'nın ninesinin evindeki yaşamla ilgili hikâyesi, "hayalet" Petersburg'un karakterize edilmesi için "beyaz geceler" izleğinin ele alınması, şehrin kanallarının, Nastenka ile Hayalperest'in karşılaştığı yer olan kanalların tasvir edilmesi de, yine Puşkin şiirinin şiirsel atmosferiyle kaplıdır.

Hayalperestliğin bu yeni, derinlikli yorumu Dostoyevski' nin daha sonraki eserlerinde de yer alır. Yazar, hayalperestliği Petro'nun reformlarının sonucunda "eğitimli kesimin büyük kısmının halktan kopması" olarak niteler. Bu yüzden Dostoyevski'nin 1860-79 yıllarında yazdığı roman ve uzun öykülerin birçok temel kahramanı, Hayalperest özellikleri taşımaktadır. 1870'lerin ortasında yazar "Hayalperest" adını verdiği ayrı bir roman yazmayı tasarlamıştır. Dostoyevski'nin olgunluk döneminin Hayalperestleri *Beyaz Geceler*'in kahramanlarıyla "gerçekliğe", "canlı" yaşama olan susuzluklarında – bunlara ulaşmanın yollarını arayışta da– ortaktır.

Öyküyle ilgili ilk eleştirel değinmeler, Ocak 1849'da görülmüştür. *Sovremennik* dergisinde A.V. Drujinin, *Beyaz Geceler*'in *İkiz*'den, *Bir Yufka Yürekli*'den, *Ev Sahibesi*'nden ve karanlık, lafazan ve sıkıcı başka bazı eserlerden de daha iyi olduğunu yazmıştır.² Öykünün temel fikri, eleştirmene göre, "hem dikkat çekici, hem de inandırıcı"dır.

Drujinin'e göre, "Hayalperestlik" sadece Petersburg'a özgü bir şey değil, genel olarak çağdaş yaşamın bütününün karakteridir.

Bütün iyiliklerine ve akıllarına, mütevazı taleplerinin bütün sınırlılığına rağmen, hem iyi, hem akıllı, hem de mutsuz olan büyük bir genç insan türünün varlığından bahsetmektedir. Bu insanlar hayalperest olur ve kibir, sıkıntı, yalnızlık yüzünden hayali kalelerine kapanırlar.

Drujinin, öykünün yetersiz yanlarının, Hayalperest'in belirgin bir zaman ve mekândan yoksun olarak sunulması ve okura onun işinin ve mesleğinin belirtilmemesi olduğu görüşündedir:

"*Beyaz Geceler*'deki Hayalperest'in kişiliği, eğer yapıp ettikleri daha anlaşılır bir şekilde verilmiş olsaydı çok daha açık bir şekilde belirlenmiş olurdu, öykü bundan çok şey kazanırdı."

Dostoyevski'nin, metni 1860 yılındaki yayımına hazırlarken yaptığı değişiklikler, Drujinin'in eleştirel değinmelerinin onun tarafından okunmuş olduğunu düşündürüyor. Örneğin, Hayalperest'in romantik düş anlarında beliren imgeleri tasvir eden satırlar, öyküye –herhalde– bu değerlendirmenin etkisiyle katılmıştır.

S.S. Dudişkin, *Bir Yufka Yürekli ve Beyaz Geceler*'i 1848 yılının en iyi eserleri arasında saymıştır. Dostoyevski'nin yapıtında psikolojik çözümlemenin hâkim rolüne dikkat çekerek *Beyaz Geceler*'in sanatsal bakış açısının, yazarın daha önceki eserlerinden daha bütünsel olduğunu yazmıştır:

"Yazar bir kez bile özel bir sevgiyle aynı sözcükleri sıkça tekrarlama, araya sıkça yersiz bir şekilde heyecanlanan karakterler sokma, zavallı insan kalbinin anatomisini sıkça çıkarma gibi yollara başvuruyor... *Beyaz Geceler*'de yazar bu açıdan neredeyse tavizsiz. Hikâye hafif, canlı ve öykünün kahramanı biraz orijinal olmasaydı, bu eser sanatsal olarak mükemmel olurdu."³

1859 yılında, A. Grigoryev de "İ.S. Turgenyev ve *Asilzade Yuvası Romanı*" adlı yazıda *Beyaz Geceler*'i anmaktadır. Öyküyü "duygusal doğalcılık" okulunun en iyi eserlerinden biri olarak anar ve bu arada, *Beyaz Geceler*'in "bütün o hastalıklı şiiri"nin bu akımı belirgin krizinden kurtarmadığını belirtir.⁴

Öyküyle ilgili bazı değinmeler 1861 yılında, yeniden yayımlanmasından sonra da çıktı. Dobrolyubov "Ezik İnsanlar" başlıklı yazısında, *Beyaz Geceler*'in Hayalperest'inin *Ezilenler* (1861) romanının kahramanı İvan Petroviç'in özelliklerini önceden haber verdiği görüşünü dile getirdi. "Boş hayallerle iç çekip yakınmalar" ile tatmin olmaya karşı çıkararak şöyle yazdı:

"Bütün bu beyler, kendi ruhsal yüceliklerini bile bile nişanlısının âşığıyla kucaklaşmaya, ona hizmet etmeye dek vardırırmıştır ve ben bundan hiç hoşlanmıyorum. Bunlar ya hiç sevmemişler ya da kafalarıyla sevmişlerdir sadece... Bu romantik fedakârlar seviyorsa, ne sefil kalpleri olmalı, ne zavallı duyguları! Bir de bu insanlar hâlâ bize ideal neymiş onu gösteriyor!"⁵

Ezilenler üzerine *Sın Oteçestva* (1861, 3 Eylül) ve *Severnaya Pleça* (1861, 9 Ağustos) dergilerinde çıkan yazılarda da *Beyaz Geceler*'e ilişkin olumlu değerlendirmeler yer aldı:

Dostoyevski'nin 1840'lı yıllardaki eserlerinin karakteristiği E. Tur'un yazısında da ele alınmaktadır. Yazara

göre, öykünün olay örgüsü “masala yaklaşıyor ve gerçekliğe benzeyen herhangi bir şey barındırmıyor” olsa da, E. Tur bu yapıtı övgüyle karşıladı ve “fikirlere açısından özgün ve güzel bir şekilde yazılmış” bir eser olduğunu belirterek onu Rus edebiyatının “en şiirsel eserlerinden biri” olarak adlandırdı.⁶

1860 yılında, ilk toplu eserleri yayıma hazırlanırken, Dostoyevski, öykü üzerinde biçimsel düzeltmeler yaptı. Ayrıca Hayalperest’in monologuna (İkinci Gece) birkaç satır ekledi (“Belki de soracaksınız siz, neyi hayal ediyor diye?” diye başlayıp “küçük meleğim” diye biten kısım).

E.İ. SEMYONOV VE N.N. SOLOMİNA

1. Bu yazı F.M. Dostoyevski’nin on beş cilt olarak hazırlanan toplu eserlerinin (Leningrad, Nauka, 1988-1996); ikinci cildinde yer almaktadır. Metin içindeki dipnotlar da yine bu yazının yazarlarına aittir.
2. *Sovremennik*, 1849, No 1, Fasikül 4, s. 43.
3. *Oteçestvenniye Zapiski*, 1849, No 1, Fasikül 5, s. 34.
4. *Ruskoye Slovo*, 1859, No 5, Fasikül 2, s. 22.
5. Dobrolyubov, N.A., Toplu Eserleri, Moskova, 1963, cilt 7, s. 275, 268, 230.
6. *Ruskaya Reç*, 1861, 5 Kasım, No 89, s. 573.

“Yoksa o bir an için bile olsa,
Senin kalbinin yanı başında
Olmak için mi yaratılmış?”
İ. TURGENYEV⁷

7. Epigraf, İ.S. Turgenyev'in Çiçek (Tsvetok, 1843) adlı şiirinden değiştirilmiş bir alıntıdır.

İlk gece

Harika bir geceydi, belki de sadece gençken yaşanabilen gecelerden biriydi, sevgili okur. Gök öyle yıldızlıydı, öyle aydınlıktı ki, ona bakınca insan ister istemez kendi kendine soruyordu: Böyle bir göğün altında huysuz ve kaprisli insanlar yaşıyor olabilir mi gerçekten? Bu da genç bir soruydu, sevgili okur, çok genç, ama Tanrı böyle soruyu eksik etmesin yüreğinizden!.. Kaprisli ve huysuz kimselerden bahsetmişken, o günkü iyi huylu halimi hatırlamadan edemeyeceğim. Sabah erkenden tuhaf bir sıkıntı işkence etmeye başlamıştı bana. Birden tek başıma olduğumu, herkesin ortalıktan kaybolmuş ve beni terk etmiş olduğunu fark etmişim. Elbette, haklı olarak sorulabilir: Kimmiş bu herkes? Çünkü işte sekiz yılı buldu, Petersburg'da yaşıyorum ve neredeyse tek bir ahabap edinmeyi başaramadım. Ama ahabap neyime gerek? Ben o olmasa da bütün Petersburg'u tanıyorum; işte bu yüzden, bütün Petersburg kalkıp ansızın yazlığa gidince bana öyle, herkes beni terk etmiş gibi geldi. Tek başıma kalmak korkunç geldi ve üç gün boyunca derin bir boğuntuyla, ne yapacağımı kesinlikle bilemeden dolandım. Neva Bulvarı'na da gitsem, parka da gitsem, kıyıda da gezinsem – bu yerlerde, bütün yıl boyunca, belli saatte karşılaşmaya alıştığım kimselerden tek bir kişi bile yok. Onlar, elbette, beni tanımazlar, ama ben onları tanırım. Çok yakından tanırım; neredeyse ezberledim yüzlerini ve onlar neşeliyken keyifleniyorum, sıkıntılıyken ben de bunalıyorum. Tanrı'nın her günü, belli bir saatte, Fontanka civarında karşılaştığım bir ihtiyarla neredeyse arkadaş oldum. Öyle dikkat çekici, düşünceli bir görünümü var ki; hep bıyık altından bir şeyler fısıldıyor ve sol elini sallıyor, sağ elinde de altın topuzlu, uzun boğumlu bir baston tutuyor. Hatta beni fark etti ve benimle ruhsal bir yakınlık bile kurdu. Belli saatte aynı yerde, Fontanka civarlarında olmayayım, eminim üzerine bir can sıkıntısı çöküyor. İşte bu yüzden bazen birbirimize selam verir gibi oluyoruz, hele ikimizin de ruh hali iyiyse. Geçenlerde, iki gün görüşmeyip de üçüncü gün karşılaştığımızda, şapkalarımıza uzandık, ama neyse ki tam zamanında kendimize geldik ve keyifle birbirimizin yanından geçtik. Ben evleri de tanıyorum. Yürürken, her biri sanki caddede önüme atılıyor ve bana bütün pencereleriyle bakıp şöyle diyecek oluyor: “İyi günler; sağlığınız nasıl? Ben mi, Tanrı'ya şükür, iyiyim, mayıs ayında bana bir kat ekleyecekler.” Ya da: “Sağlığınız nasıl? Beni de yarın tamire alacaklar.” Ya da: “Neredeyse yanıyordum, nasıl ürktüm anlatamam.” vb. Aralarında sevdiklerim var, bir tür ahabap olduklarım var; içlerinden biri bu yaz bir mimarın elinden geçmeye niyetleniyor. Israrla her gün çevresinde dolanacağım, Tanrı korusun, herhangi bir zarar vermesinler diye!.. Yalnız şu çok hoş, açık pembe küçük evlerden biriyle yaşadığım şeyi hiç

unutmayacağım. Bu öyle tatlı, taştan, küçük bir evdi, yanından geçecek olsam bana öyle dostça, biçimsiz komşularına da öyle gururla bakardı ki, kalbim mutlulukla dolardı. Geçen hafta, caddede yürüyordum ve dostuma gözlerimi çevirir çevirmez birden yas dolu bir çılgılık duydum: “Beni de sarı boyayla boyayacaklar!” Hainler! Barbarlar! Hiçbir şeye acımadılar: Ne kolonlara ne de saçaklara acımadılar ve dostum kanarya gibi sapsarı oldu. Bu yüzden neredeyse ödüm patlıyordu ve bu vakte dek, göksel imparatorluğun⁸ rengiyle kaplanan, benim sakatlanmış biçaremlerle karşılaşmaya güç bulamadım kendimde.

İşte, anlıyorsunuz, okur, bütün Petersburg’u ne şekilde tanıdığımı.

Söylediğim gibi, üç gün boyunca bir huzursuzluk içimi yiyip bitirmişti, şimdi de nedenini düşünüp duruyordum. Caddede içim sıkıldığı gibi (o yok, bu yok, nereye gitti bütün bunlar?), evde de kendimde değildim. İki gece dönüp durdum: Nedir bu köşemde bana rahat vermeyen şey? Neden bu köşede durmak rahatsız edici bir hal aldı? – ve şaşkınlık içinde, yeşil, isli duvarlara, Matryona’nın öylece bıraktığı örümcek ağlarının asılı durduğu tavana uzun uzun baktım, bütün mobilyalarımı gözden geçirdim, sandalyelere tek tek, tatsız olan bunlar mı diye düşünerek uzun uzun baktım (çünkü bir sandalye dün durduğu yerde durmazsa, kendimi kaybederim), pencereden dışarıyı seyrettim ve hepsi boşuna... En ufak rahatlama yok! Matryona’yı çağırıp ona örümcek ağları ve genel dağınıklık yüzünden babacan bir konuşma yapmaya bile kalkıştım; ama o bana hayretle bakmakla yetindi ve tek kelime söylemeden çekip gitti, örümcek ağı da hâlâ keyifle asılı duruyor yerinde. Sonunda ancak bu sabah sorunun ne olduğunu anlayıverdim. Eh! Beni atlatıp yazlığa gitmişler! Uygunsuz ifadem için affedin, ama bunu yüksek üslupla ifade edemiyorum... Çünkü sonuçta Petersburg’da bulunmayan herkes, yazlığa ya gitmişti ya da gidiyordu; çünkü oturaklı bir görünüme sahip, bir araba kiralamış saygıdeğer beyefendilerin her biri, benim gözümde bir anda, günlük resmi meşguliyetlerinin ardından elini kolunu sallaya sallaya ailesinin kucağına, yazlığa doğru yola koyulan saygın birer aile babasına dönüşmüştü; çünkü gelip geçen herkes şimdi karşılaştığı herkese alttan alta şöyle der bir hale bürünmüştü: “Biz, beyler, buradan öylesine geçiyoruz, iki saat içinde yazlığa gideceğiz.” Üzerinde önce incecik, şeker gibi beyaz parmakçıkların gezindiği, sonra da çiçek saksıları taşıyan sokak satıcısına seslenmek üzere güzel bir bayanın içinden başını uzattığı bir pencere mi açıldı, ben hemen, hemen o anda, bu çiçeklerin aslında o boğucu şehir dairesini bahar ve çiçeklerle şenlendirmek için alınmadığını, çok geçmeden evdekilerin yazlığa gideceğini ve çiçekleri de yanlarında götüreceklerini düşünüyordum. Dahası, bu yeni, kendine özgü keşifte öyle bir ustalık kazandım ki, bir bakışta, hiç yanılmadan kim hangi yazlıkta yaşıyor, söyleyebiliyordum. Kamenniy ve Aptekarskiy Adaları ya da Petergof Yolu sakinleri,⁹ zarif hareketleri, züppece giyimleri ve şehre gelirken kullandıkları harika arabalarla dikkat çekiyorlardı. Pargolov ve az ötesinde yaşayanlar, daha ilk bakışta ihtiyat ve sağlamlıklarıyla “insanı etkiliyorlardı”; Krestovski Adası’nın ziyaretçileriye soğukkanlı ve neşeli halleriyle dikkat çekiyordu. Masalardan, sandalyelerden, Türk üslubunda olan ve olmayan divanlardan oluşan ve bütün bunların en tepesine, genellikle, efendisinin malını kendi gözbebeği gibi koruyan sıska bir aşçının oturtulduğu

mobilya dağlarıyla yüklü arabaların yanında, elinde dizgin tembel tembel yürüyen araba sürücülerinin uzun bir geçit resmiyle karşılaşmış hayrete düşerken; Neva ya da Fontanka üzerinde Çyorni Nehri'ne ya da adalara doğru kayan, tıkabasa ev eşyası yüklü mavnaları seyrederken, araba ve mavnalar gözümde on kat, yüz kat büyüyordu; sanki herkes kalkıp gitmişti, herkes kervan kervan yazlığa taşınmıştı; sanki, bütün Petersburg çöle dönme tehdidi altındaydı, bu yüzden sonuçta ben utanmış, incinmiş ve kederli bir hal almıştım: Yazlığa gitmek için kesinlikle ne yerim vardı ne de bahanem. Her yük arabasıyla gitmeye, bir araba kiralamış olan saygıdeğer görünümlü her beyefendiyle yola koyulmaya hazırdım; ama bir kişi olsun, kesinlikle bir kişi olsun beni davet etmedi; sanki unutmışlardı beni, sanki ben onlar için gerçekten de yabancıydım!

O kadar çok ve uzun uzun gezindim ki, yine nerede olduğumu, alışkın olduğum üzere, unutmayı başardım, birden kendimi şehrin sınırında buldum. Bir anda neşelendim ve bariyerlerin ötesine geçip ekilmiş tarlaların, çayırların arasında yürüdüm, yorgunluk duymuyordum, ama bütün varlığımla ruhumdan bir yükün kalktığını hissettim. Gelip geçenler neredeyse selam verecekmiş gibi, dostça bakıyordu bana; hepsi de bir şeylerden mutluydu, hepsi de sigara içiyordu. Ve ben de uzun zamandır olmadığım kadar mutluydum. Sanki kendimi birden İtalya'da bulmuştum. Doğa böylesine güçlü biçimde kucakladı beni; şehir duvarlarının ardına kapanıp kalmış, yarı hastalıklı bir şehirliyi.

Bizim Petersburg'un doğasında, baharın gelmesiyle birlikte şehrin bütün gücünü bir anda gösterdiği, ona göklerin bahşettiği bütün güçleri sergilediği, çiçeklerle süslendiği, giyindiği, renklendiği zamanlarında açıklanamaz, dokunaklı bir şeyler vardır... Bir şekilde bana ister istemez zavallı ve hastalıklı bir kadını hatırlatır; bazen üzüntüyle, bazen tutkulu bir aşkla baktığınız, bazen de fark etmediğiniz, ama birden, bir anda, şans eseri açıklanamaz, mucizevi biçimde muhteşem oluveren, sizin sersemlemiş, etkisine kapılmış bir halde kendi kendinize şöyle sormanıza yol açan bir kadını hatırlatır: Bu hüznü, dalgın gözler nasıl bir güçle böyle alev alev parlamaya başladı? Bu solgun, çökmüş yanaklara nereden kan geldi? Bu narin yüz hatlarına tutku saçan ne? Neden bu göğüs inip kalkıyor? Bu zavallı kızın yüzüne birdenbire canlılık, hayat ve güzellik katan, onu böyle bir gülümsemeye ışılatan, böyle ışık saçan, parıltıyan bir gülüşle canlandırın şey nedir? Çevreye bakar, bir şeyler aranır, bir şeylerden şüphelenirsiniz... Ama o an geçer ve belki de ertesi gün, daha önceden olduğu gibi, yine aynı düşünceli ve dalgın bakışla, o aynı solgun yüzle, hareketlerdeki o aynı boyun eğmişlik ve çekingenlikle ve hatta vicdan azabı, hatta bir tür ölgün bir keder ve geçici canlanmanın verdiği sıkıntının izleriyle karşılaşacaksınızdır... Ve üzülecek, bir anlık güzelliğin böyle hızla, böyle geri dönülmez biçimde solmasına, önünüzde böyle yanıltıcı ve boşuna parlamış olmasına, hatta onu sevecek kadar vakit bulamamış olmanıza bile üzüleceksinizdir..

Ama her şeye rağmen gecem gündüzümden de güzel oldu! Bakın nasıl oldu bu:

Şehre çok geç dönmüştüm ve oturduğum yere yaklaştığım sırada saat ona geliyordu. Yolum, o saatte tek bir canlıyla bile karşılaşamayacağınız bir kanalın kıyısından geçiyordu. Evet, şehrin uzak bir köşesinde yaşıyorum. Yürürken şarkı söylüyordum, çünkü mutlu olduğumda, ne bir arkadaşı ne iyi bir ahbabı ne de

mutlu anında mutluluğunu paylaşacak bir kimsesi olmayan her mutlu insan gibi, durmaksızın kendi kendime bir şeyler mırıldanırım. Derken başıma hiç beklenmedik bir olay geldi.

Bir kenarda, kanalın korkuluklarına yaslanmış bir kadın duruyordu; parmaklığa dirseklerini dayamış duruyor, görünüşe göre, büyük bir dikkatle kanalın bulanık suyunu seyrediyordu. Çok sevimli sarı bir şapka ve çekici siyah bir şal giymişti. “Bu kız, kesinlikle esmer,” diye düşündüm. Anlaşılan adımlarımı duymamıştı, hatta nefesimi bastırmış ve kalbim güçlü biçimde çarpar bir halde yanımdan geçtiğim zaman bile, kıpırdamadı. “Tuhaf!” diye düşündüm, “Anlaşılan, iyice dalmış düşünmeye,” ve birden olduğum yerde donakaldım. Boğuk bir iç çekiş duymuştum. Evet! Yanılmıyordum: Kız ağlıyordu ve az sonra ardı ardına hıçkırıklar gelmeye başladı. Tanrım! Kalbim sıkıştı. Ve kadınlara karşı ne kadar çekingen olsam da, böyle hoş bir anda!.. Döndüm, ona doğru ilerledim ve hiç duraksamadan şöyle diyordum neredeyse, “Hanımefendi!” – böyle diyecektim, eğer Rus yüksek sosyete romanlarının hepsinde bu seslenişin binlerce kez dile getirildiğini bilmeseydim. Beni durduran bir tek bu oldu. Ama ben daha bir sözcük arayıp bulamadan, kız kendini topladı, çevreye bakındı, nerede olduğunu hatırladı, bakışlarını yere çevirdi ve kıyıda benim yanımdan geçip gitti. Ben de hemen arkasından yürüdüm, ama kuşkulandı, kıyıdan ayrıldı, caddenin karşısına geçti ve kaldırımında yürümeye başladı. Ben caddeyi geçmeye cesaret edemedim. Kalbim ele geçirilmiş bir kuşunki gibi titriyordu. Birden bir olay yardımına yetişti.

O kaldırımında, benim yabancımaya yakın bir yerde, fraklı, orta yaşlarda görünen, ama orta yaş adımları attığını söylemek zor olan bir beyefendi belirdi birden. Yalpalayarak ve dikkatle, duvara tutunarak yürüyordu. Kızsa ok gibi, telaşla ve ihtiyatla, gece vakti kimsenin eve kadar eşlik etmesini istemeyen kızlar nasıl yürürse öyle yürüyordu ve şüphesiz, yalpalayan beyefendinin ona yetişmesine de olanak yoktu, tabii talihim ona yanlış bir yöntem izleme fikrini vermiş olmasaydı. Birden, tek kelime etmeksizin, beyefendi fırlayıp benim yabancımı yakalamak niyetiyle uçar gibi koşmaya başladı. Kız rüzgâr gibi yürüyordu, ama savrulan beyefendi ona yetişti, kız çılgılık attı – ve... ben bu sırada benim sağ elimde beliren boğumlu harika baston için talihime şükrettim. Hemen o kaldırıma atıldım, davetsiz beyefendi hemen olayı anladı, karşı konulmaz nedeni iyice bir inceledi, ses etmeyip geri çekildi ve ancak biz iyice uzaklaştığımız zaman, oldukça şiddetli sözlerle beni protesto etti. Ama bize sözleri güçlkle ulaşıyordu.

“Koluma girin,” dedim benim yabancıya, “o artık sizi rahatsız etmeye cesaret edemez.”

Konuşmadan, hâlâ heyecandan ve korkudan titreyen eliyle koluma girdi. Ey davetsiz beyefendi! Bu an için nasıl müteşekkirim sana! Gözucuyla baktım kıza: Yanılmamıştım, çok sevimli ve esmerdi. Kara kirpiklerinde hâlâ ya az önceki korkunun ya da eski bir acının gözyaşları parıldıyordu, hangisi bilmiyorum. Ama dudaklarında da bir gülümseme ışıldıyordu artık. O da kaçamak bir bakış attı bana, hafifçe kızardı ve gözlerini kaçırdı.

“Gördünüz mü, az önce niye uzaklaştırdınız ki beni? Eğer ben burada olsaydım, hiçbir şey olmazdı...”

“Ama sizi tanı mıyordum. Sandım ki siz de..”

“Şimdi beni tanıy or musunuz?”

“Bir parça. İşte, sö zgelimi, neden titriyorsunuz?”

“Ah, ilk seferde tahmin ettiniz,” diye yanıt verdim benim kızın akıllı olmasına heyecanlanarak; bu, güzelliğ in yanında hiç bulunmayan bir şeydir. “Evet, siz daha ilk bakışta kiminle karşı karşıya olduğ unuzu tahmin ettiniz. Kesinlikle, ben kadınlara karşı çekingenimdir, hiç itiraz etmeyeceğ im, o beyefendi sizi bir dakika önce ne kadar korkuttuysa ben de en az o kadar heyecanlanmış durumdayım... Bir korku içindeyim şimdi. Tam bir düş, ama ben düşte bile gün gelip de bir kadınla konuşacağımı tahmin edemezdim.”

“Nasıl? Gerçekten mi?..”

“Evet, eğer elim titriyorsa, bu onun daha önce hiç böyle sizinki gibi güzel, küçük bir el tutmamış olmasındandır. Kadınlardan tümüyle uzağım; yani onlara hiç yakınlaşmadım; sonuçta yalnızım... Hatta onlarla nasıl konuşulur, onu bile bilmiyorum. İşte şimdi de bilmiyorum – size birtakım saçmalıklar söyledim mi, söylemedim mi? Bana açıkça söyleyin; şimdiden söyleyeyim, alıngan değilimdir..”

“Hayır, hiç değil, hiç değil; tersine. Ve benim de açık olmam gerekiyorsa, size kadınların böyle bir çekingenlikten hoşlandığını söyleyeyim; ama dahasını da bilmek isterseniz, bundan ben de hoşlanırım ve sizi evime kadar yanımdan ayırmayacağım.”

“Beni öyle bir hale getiriyorsunuz ki,” diye başladım sevinçten tıkanarak, “ben de çekingenliği hemen bir kenara bırakacağım ve o zaman – elveda bu fırsata!..”

“Fırsat mı? Ne fırsatı, ne için? İşte bunu beğenmedim.”

“Affedin, bir daha olmaz, ağzımdan kaçtı; ama böyle bir anda insanın arzu etmemesini nasıl beklersiniz!..”

“Beğenilmeyi mi?”

“Yani evet; ama, Tanrı aşkına, adil olun. Kim olduğuma siz karar verin! Sonuçta işte yirmi altı yaşındayım, ama görüşüp konuştuğ um kimse yok hiç. Yani, nasıl güzel, rahat, doğru dürüst konuşabilirim ki? Size karşı her şeyimin açık, olduğ u gibi olması en iyisi... Kalbim içimde konuşup dururken susmayı beceremem ben. Neyse, fark etmez... İnanır mısınız, tek bir kadın olmadı, hiç, hiç! Tek bir ahabım yok! Ve bütün yaptığım, her gün, sonunda bir gün biriyle karşılaşacağımı hayal edip durmak. Ah, bir bilseydiniz, bu şekilde kaç kez âşık olduğumu!..”

“Ama nasıl olur, peki kime?”

“Birine değil, bir ideale, hayal ettiğ im kişiye. Hayallerde başlıbaşına romanlar yaratıyorum. Ah, beni bilmezsiniz! Doğru, şu olmadı değil, iki üç kadınla karşılaştım, ama nasıl kadınlardı bunlar? Bunlar hep ev sahibelerim... Ama şimdi size birkaç kez caddede herhangi bir aristokrat bayanın yanına, yalnız olduğ u sırada, öylece yaklaşp konuşmayı düşündüğümü söylesem, bana güleceksiniz; çekinerek, saygıyla, içtenlikle konuşmayı elbette; beni kovmasın diye tek başıma perişan olduğumu, herhangi bir kadını tanıma fırsatım olmadığını söylemeyi; benim gibi mutsuz bir insanın çekingen yalvarışını geri çevirmemenin kadınlık sorumlulukları arasında olduğuna onu ikna etmeyi.

Bana kardeşçe, içtenlikle iki söz söylemesine, beni hemen ilk adımda

uzaklaştırmamasına, sözlerime inanmasına, beni dinlemesine, bana gülmesine, gerekirse, bana umut vermesine ihtiyaç duyuyorum sonuçta, sadece iki sözcük, sonra varsın onunla hiç karşılaşmayalım!.. Ama gülüyorsunuz... Hoş, ben de bunun için konuşuyorum ya...”

“Gücenmeyin; sizin kendi kendinize düşman olmanıza gülüyorum, hem deneseydiniz, belki de, olay caddede de olsa başarılı olabilirdiniz; ne kadar sade olursa, o kadar iyi... İyi yürekli hiçbir kadın, eğer aptal değilse ya da o sırada bir şeye özellikle kızmamışsa, sizin çekinerek talep ettiğiniz bu iki sözcüğü sizden esirgemeye kalkmazdı... Ama, neler diyorum ben böyle! Şüphesiz, sizi deli de sanabilirlerdi. Yani kendime bakarak konuştum. Ben de çok şey biliyorum sanki, insanların nasıl yaşadığı hakkında!”

“Ah, sağ olun,” diye bağırdım, “şimdi benim için ne yapmış olduğunuzu, imkânı yok bilemezsiniz!”

“İyi, iyi! Ama söylesenize, benim öyle bir kadın olduğumu nasıl bildiniz. yani, ilgiyi ve dostluğu... hak eden bir kadın olduğumu... kısacası, sizin deyişinizle, ev sahibesi olmadığımı. Neden bana yaklaştırmaya karar verdiniz?”

“Neden mi? Neden mi? Ama siz tek başınaydınız, o beyefendi haddini aşmıştı, gece vakti. Kabul etmelisiniz ki, bu bir görevdi...”

“Hayır, hayır, daha da önce, orada, kıyıda. Yani siz bana yaklaştırmaya kalkışmadınız mı?”

“Orada, kıyıda mı? Ama ben, doğrusu, nasıl yanıt vereceğimi bilemiyorum; korkuyorum... Biliyor musunuz, bugün mutluydum; yürüdüm, şarkı söyledim; şehir dışındaydım; bu vakte dek hiç böyle mutlu anlarım olmamıştı. Siz... belki de, bana öyle geldi... Ama, beni affedin hatırlattığım için: Bana öyle geldi ki, siz ağlıyordunuz ve ben... ben bunu durup dinleyemezdim... kalbim sıkıştı... Ah, Tanrım! Ama gerçekten de sizin için üzülmiş olamaz mıyım? Gerçekten size karşı kardeşçe merhamet duymuş olmam günah mıdır? Merhamet dememi hoş görün... Ama, evet, tek kelimeyle, gerçekten kendimi tutamayıp size yaklaşmayı düşündüğüm için sizi incitmiş olabilir miyim?”

“Durun, yeter, konuşmayın...” dedi kız gözlerini indirip elimi sıkarak. “Suçlu olan benim, lafı ben açtım; ama mutluyum hakkınızda yanılmadığım için... ama eve geldik işte; benim buraya, ara sokağa girmem gerek; hemen iki adım... Hoşça kalın, teşekkür ederim...”

“Yani gerçekten, gerçekten bir daha hiç görüşmeyecek miyiz?.. Gerçekten bu böyle mi kalacak?”

“Görüyorsunuz ya,” dedi kız gülerek, “siz başlangıçta iki sözcük istiyordunuz, şimdiyse... Ama buna rağmen, size bir şey söylemiyorum... Belki de, görüşürüz...”

“Buraya yarın geleceğim,” dedim. “Ah, affedin beni, daha şimdiden talep etmeye başladım...”

“Evet, sabırsızsınız... Neredeyse talep ediyorsunuz...”

“Dinleyin, dinleyin!” diye sözünü kestim. “Eğer size yine böyle bir şey söyleyecek olursam, beni affedin... Ama şu da var: Yarın buraya gelmeden edemem. Ben hayalperestim; benim öylesine az gerçek yaşamım oluyor, bunun gibi, şimdiki gibi dakikaları öyle nadir sayıyorum ki, bu dakikaları hayallerde tekrar tekrar yaşamadan duramıyorum. Bütün gece, bütün hafta, bütün yıl sizi

hayal edeceğim. Ben yarın muhakkak geleceğim buraya, tam buraya, bu yere, tam bu saatte ve bir önceki günü hatırlayarak mutlu olacağım. Artık bu yer benim için kutsal. Petersburg'da benim için böyle olan iki üç yer var. Hatta bir keresinde, tıpkı sizin gibi anılar yüzünden ağladım... Kim bilir, belki, siz de bundan on dakika önce anılar yüzünden ağlıyordunuz... Ama beni affedin, yine kendimi kaybettim; siz, belki de, burada bir zamanlar özellikle mutlu olmuşsunuzdur...”

“Peki,” dedi kız, “ben, büyük olasılıkla, buraya yarın geleceğim, yine saat onda. Görüyorum ki artık sizi engelleyemem... Bilin ki burada bulunmam gerekiyor; size bir randevu verdiğimi sanmayın; sizi uyarıyorum, benim zaten burada bulunmam gerekiyor. Ama işte... yani, size açıkça söylüyorum: Siz de gelerseniz bir şey olacağı yok; birincisi, bugünkü gibi bir tatsızlık olabilir yine, ama bu bir yana... Kısacası, sizi görmeyi isterim... size o iki sözcüğü söylemek için. Yalnız, sakın şimdi beni yargılamayın. Benim öyle kolayca randevu verdiğimi sanmayın... Randevu verirdim, eğer... Ama bu da benim sırrım olsun! Yalnız önce bir anlaşma...”

“Anlaşma! Konuşun, söyleyin, her şeyi peşinen söyleyin; her şey kabulüm, her şeye hazırım,” diye bağırdım heyecanla, “kendi adıma söz veriyorum; uysal, saygılı olacağım... Beni tanıyorsunuz...”

“Tam da bu yüzden, sizi tanıdığım için yarın davet ediyorum,” dedi kız gülerek. “Sizi kesinlikle tanıyorum. Ama, bakın, bir şartla gelin; birincisi (yalnız rica ederim, sizden istediğim şeyi yerine getirin – görüyorsunuz ya, açık konuşuyorum), bana âşık olmayın... Bu imkânsız, emin olun. Arkadaşlığa hazırım, işte size elimi uzatıyorum... Ama âşık olmak imkânsız, rica ederim!”

“Size yemin ederim,” diye haykırdım küçücük elini yakalayarak...

“Yeter, yemin etmeyin, sonuçta biliyorum, barut gibi patlamaya hazırsınız. Böyle konuşuyorsam, ayıplamayın beni. Bilseydiniz... Benim de kimsem yok, bir şeyler konuşabileceğim, fikir alabileceğim kimsem yok. Şüphesiz, sokakta da fikir alınabilecek biri aranmaz, ama siz istisnasınız. Sizi öyle tanıyorum ki, sanki yirmi yıldır arkadaşmışız gibi... Tamam değil mi, değişmeyeceksiniz?”

“Göreceksiniz... Yalnız, yirmi dört saat boyunca nasıl yaşayacağımı artık bilemiyorum.”

“Rahat uyuyun; iyi geceler – ve artık benim size inandığımı da aklınızdan çıkartmayın. Ama az önce pek güzel söylediniz: Gerçekten de her duyguya, hatta kardeşçe merhamete bile yanıt vermeli! Biliyor musunuz, bunu öyle güzel söylediniz ki, bende hemen size inanma düşüncesi uyandı...”

“Tanrı aşkına, ama ne diye? Nasıl?”

“Yarına. Şimdilik bu sır olarak kalsın. Sizin için daha iyi; bari biraz romana benzeyecek. Size yarın belki söylerim, belki de, söylemem... Öncelikle sizinle birbirimizi daha iyi tanıyalım diye konuşacağım...”

“Ah, ben yarın kendim hakkında her şeyi anlatacağım! Ama nedir bu? Sanki bir mucize yaşıyor gibiyim... Neredeyim, Tanrım? Ama, söylesenize, gerçekten başka türlü davranıp bana daha en baştan öfkelenmediğiniz için memnun musunuz? İki dakika içinde beni sonsuz mutlu ettiniz. Evet! Mutlu; belli mi olur, belki de siz beni kendimle barıştırdınız, kaygılarımı yok ettiniz... Demek ki, böyle anlar beni de buluyor... Ama, evet size yarın her şeyi anlatacağım, her şeyi